

Надішлюте поштову візитку з гумкою.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STALOWA 25 кв. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ: П. К. О. № 27110.
РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИСТИ
Й ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛІШЕ ТО-
ДІ, КОЛИ НА ТЕ ДОЛУЧЕНО ВІДПО-
ВІДНОГО ПОШТОВОГО ЗНАЧКА.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІСНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЇНІ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1·60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ 1 ЗОЛ. ДОЛ.
(АБО ЙОГО ВАРТІСТЬ В ІНШІЙ ВА-
ЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУ-
КУ МУСТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА
МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР.

РІК I.

ЖОВТЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 10.

Історичний словник української мови.

За редакцією проф. Є. Тимченка.

Гуманістичні науки — історія, літера-
тура, мовознавство — завжди грають велику роль в національнім відродженні кожного народу, бо це насамперед вони пробуджують національну свідомість широких кругів громадянства, що живуть під впливом чужих великородзинницьких ідей.

Мовознавство в недержавних народів завжди мало велике призначення й теплу опіку свого загалу, бо станом національного мовознавства звичайно й мірявся рівень національного пробудження народу, що пережив «етнографічну добу» і ставав нацією. Так само було і в нас, — наше мовознавство (хоч і не високого стану) відоме здавна, на полі української лінгвістики працювало багато вчених дослідників, більших і менших, що працювали часто з тим великим пієтизмом у праці, що можливий тільки у недержавного народу. Поодинокі галузі українського мовознавства — історія мови, фонетика, морфологія, складня, діалектологія і ін. — на теперішній час досліджені в нас досить глибоко, і ми частенько маємо чим похвалитися тут навіть перед народами державними, з культурою вищою від нашої.

Найголовнішим джерелом кожного мовознавства скрізь був історичний словник тієї чи тієї мови. Усі наші праці з мовознавства часто мало обґрунтовані власне через відсутність доброго істо-

ричного словника мови. Тим то зрозуміло, чому кожний народ — в особах його кращих мовознавців — так багато дбає про виготовлення докладного наукового історичного словника своєї мови. І з часу виходу в світ такого словника звичайно починається нова доба того чи іншого національного мовознавства, бо з цього часу можливо вже вирішувати найрізниші лінгвістичні питання, що до того «висіли в повітрі», не оперті на джерельному історичному матеріалі.

В травні місяці 1930 р. Українська Академія Наук у Києві випустила нову велику працю: »Історичний Словник українського язика«, з тому 1 А-Ж зшиток 1 А-Глу, 528 ст. ін 8°, в дві шпальти, а на початку 1933 р. зшиток 2-й — Глу-Жя, ст. 529-947, за редакцією проф. Є. Тимченка. Отже, нарешті, й українське мовознавство дочекалося свого великого свята!

Історичний словник української мови! Мрія трьох поколінь українських мовознавців! Та це ж тепер сотні рук (і не тільки мовознавців) хапливо потягнуться до нього, як до найвищого трибуналу, як до найавторитетнішого джерела за виясненням найрізномідніших питань і темних загадок із обсягу не тільки чистого мовознавства. До цього Словника в першу чергу негайно звернуться всі мовознавці, навіть і не слов'янські, шукаючи в нім відповіді на питання, що іх у кожного з фахових лінгвістів назира-

лося не мало. Тепер кожному з ворогів нашої мови, що вперто повторяли дошкільні нісенітниці про українську мову, легко можна відкрити ту чи ту сторінку «Історичного Словника» й довести його помилку, ще й користаючись з авторитету Академії Наук. Нарешті стануть тепер яснішими наші рясні спірні питання з мовами своїх сусідів — польською, білоруською й російською.

Думка про складання Історичного Словника української мови повстала давно,— цією справою займався ще П. Житецький, називавши для того коло 12 тисяч слів, вибраних із пам'яток старої української мови. Цією ж таки справою ціле життя займається проф. Є. Тимченко; ще ззамолоду зібрав він був коло 60 тисяч слів, вибраних із 34 українських джерел; із цього матеріялу Є. Тимченко склав був малого історичного словника нашої мови й післав його на Костомарівську премію.

Року 1919-го, коли проф. Є. Тимченко був тимчасово професором Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету, знову виринула була справа Історичного словника української мови. Ректор цього університету, проф. І. Огієнко роздобув потрібні на це великі кошти й доручив проф. Є. Тимченкові цілу цю справу. За рік праці віписано тоді понад 30 тисяч карток, головно з «Архивъ Юго-Западной Россіи». На весні 1920 р., з постанови Сенату, Кам'янецький Університет подарував увесь виготовлений матеріял Українській Академії Наук, тому й передав його проф. Є. Тимченкові, що вертався тоді до Києва. Ця Кам'янецька доба була реальним початком складання Історичного Словника української мови вже на нових засадах.

Ще з самого початку Української Академії Наук при ній закладалася була «Постійна Комісія для складання Історичного Словника української мови», а на голову її обрано 26. XII. 1918 року відомого й засłużеного українського лінгвіста, доброго знавця сучасної мови проф. Є. Тимченка, обрано з правами дійсного члена Академії. Різні перешкоди не давали змоги Є. Тимченкові своєчасно приступити до систематичної праці, але вже з 1920 р.

організував він у Києві постійне збирання потрібного матеріялу. І цілих 9 літ (1920-1929) віписувався найрізніший матеріял — назбирало ще 212284 картки (до 100000 попередніх), над чим працювали: Л. Білозір, Є. Боровик, Є. Волошин, Ф. Гаевський, Г. Грушевська, О. Грушевська, М. Зеров, Л. Кістяківський, П. Ковалів, К. Лазаревська, М. Лев, Л. Назаревська, О. Назаревський, Г. Петренко, А. Різник, П. Рулін, Є. Смолинська, В. Ставниста, М. Станиславський, М. Тимченко, М. Хомичевський, С. Якимович і інші. Так зібраний був (і невпинно збирається й далі) потрібний матеріял і приступлено до його редагування й укладання «Словника». Першого тому літери А, Б, В уложив сам директор Комісії, проф. Є. Тимченко, літери Г, І, Ж уложили К. Лазаревська й Г. Петренко, а літери Д, Е, Є — Є. Волошин. Ці особи, крім роботи укладачів, віписували на ці літери матеріяли для визначення слововживу, а працю іх усіх зредагував проф. Є. Тимченко. Перший том цієї праці — букви А-Ж, 947 двошпальтових сторін, із передмовою на 5 сторінках і зазначенням величезного числа джерел на 16 ст. (зазначено їх 365, але це список не повний) — оце недавно показався у світ і став приступним для науки й широкого кола прихильників рідної мови.

Безумовно, цією свою працею проф. Є. Тимченко внес величезний вклад до української науки, чого йому ніколи не забуде правдива історія слов'янської філології.

«Історичний Словник українського язика» складений так широко й повно, що стоїть на першому місці серед історичних словників усіх слов'янських народів. Як казав я вище, для нашого Словника вибрано матеріял із 365 українських пам'яток, а це така поважна праця, що її не знають словники інших слов'янських народів і що її об'єктивно з подякою визнають усі.

Я два рази вже писав про перший зшиток цього Історичного Словника («Діло» 1930 р. ч. 211 і 213 та «Prace Filologiczne» 1931 р. т. XV ч. 2, ст. 241-264), указуючи його великі додатні сторони, а також і його недостачі. Із недостач

найбільшою вважаю відсутність у Словнику віків XI-XIII, але це вийшло, здається, не з вини редактора; приємно було почути, що мав таки вийти окремий том Історичного словника, що охопив би пам'ятки XI-XIII віків.

Історичний Словник — це монументальна «вікопомна» праця Київської Академії Наук. Цілий український народ із великим нетерпінням чекає дальших томів цього Словника, як найціннішого скарбу своєї культури. На жаль, доходять до нас якісь тривожні чутки, ніби дальші томи Словника більше вже не вийдуть. Не

хочемо вірити цим неймовірним чуткам, бо ж десять років пильно збирало матеріял, витрачено на нього величезні духові сили й немалі матеріальні кошти...

Бажаємо проф. Є. Тимченкові, найкращому й глибокодосвідченому знавцеві цієї справи, що 13 літ стоять уже коло неї, корисного й спокійного закінчення величної історичної справи. Цілий український народ і весь науковий світ чекають якнайскорішого закінчення Історичного Словника української мови і з напружену увагою слідкують за цією справою.

Іван Огієнко.

Про мову Шевченка.

(Закінчення).

Перейдім до самої мови. Факт, що Шевченко послуговувався мовою Київського говору, зробив те, що в його мові знаходимо мало ухилень від теперішньої літературної норми саме через те, що в дальному розвитку української літературної мови якраз київський і полтавський говори стали за її основу. Тому знаходимо у Шевченка такі елементи, що тепер запанували в літературній мові, напр.: вітати (не витати), збирати (не збирати), сяти й сіяти; закінчення *G¹ D¹ N³* на *-i* в словах як напасть — напасті; пропускання *-й-* в словах типу піде (не: пійде) та в наростку вищого ступеня прикметників на *-іше*, напр.: голосніше, жалібніше, частіше. Однаке виступають у мові Шевченка й місцеві прикмети київського говору, як: *-овати* замість *-увати* в закінченні дієіменника теперішнього часу¹, або заміна *е-ц* залежно від наголосу: Керелівка зам. Кирилівка, кешеня — кишеня, туркеня — туркіння.

З чужих елементів у мові Шевченка найважніші два, — російський і церковний. Русизми, не дивлячись на довге перебування Шевченка поза Україною, становлять у нього явище не часте. Сюди можна причислити: доносить по начальству («Вел. льох.»), ми настояці і християни («Кавказ»), ізза решотки («Згадайте, братія»), в заперті («Марина»), готичеський

з часами дом («П. С.»), неохолонувший ще труп («В неволі»), щож то буде з пре-восходительною («Петрусь»), впали карі очі (ib.)². Відсутність великої російської стихії в мові Шевченка пояснюється тим, що українська мова, так відмінна від російської, не спосібна просякатися впливами цієї чужої. Дійсно, Шевченко писав російською мовою, та написав 4 драми, 2 поеми і 2 оповідання. По російському писав поет з поч. 40 рр. У 1846-50 рр. Шевченко не писав нічого по-великоруському, а вернувся до неї в 1853 р., саме тоді, коли, наляканий трусами й доносами, «боявся» писати рідною мовою й нічого не писав.

Щоб доказати, що знає й російську мову, Шевченко стратив мало не чотири роки зовсім свідомо, а доказав тільки те, що бути російським поетом він не міг, хоч би й хотів. Мову цю знати далеко гірше, ніж рідну, і замість поезії зміг написати нею тільки віршовану прозу або сентиментальну реторику. Російська критика, що перед тим так гаряче радила поетові писати по-великоруськи, не дуже зраділа з його спроб цією мовою, бо не знайшла в них артизму. А коли поет побачив, що з його писання нічого не виходить, кинув химерне бажання — стати

¹ Але це скоріше вплив традиційного російського й церковного правопису, бо народня вимова на Київщині знає *-увати*.

² Борис Ткаченко: Язык Шевченка и «Галицкое наречие» (Шевченко в історії української літературної мови) Література, наука, мистецтво (Вісті ВУЦВК, 1924, ч. 10).

заразом українським і російським поетом, і знов цілком вернувся до рідної мови.

Хто знає, що сталося б з Шевченком, якби його російські твори вийшли були такими ж уdatними - талановитими, як українські. Може бути, що Україна втратила б його навіки, як свого поета. Але не допустила до цього правдива українська душа і вдача поета¹.

Зате в мові Шевченка дуже сильна стихія церковнослов'янська. Справа тут очевидно в тому, що рамки Шевченкової поезії незрівняно були ширші, ніж у його попередників; ті «страсти», що іх, мовляв Павловський, «столь естественно изображать на малороссійскомъ нарѣчіи», далеко перейшли поза межі, що іх можна було встановити ім на початку ХІХ ст., і от Шевченкові не вистачає вже мовних засобів його рідної говірки. Той факт, що він доповняв її саме церковнослов'янською стихією, легко знаходить собі пояснення в Шевченковому житті. Ми знаємо, що від дитинства почавши («списую Сковороду або три царіє со дари») і аж до останніх своїх днів він не поривав зв'язків із старокрайнським письменством з його мовою церковщиною. Знаменна річ, що, поминувши такі твори, як «Псалми Давидові», «Марія», «Неофіти», де церковщина цілком природна, найбільше маємо її не тільки в романтично-пісенних Шевченкових творах («Причинна», «Тополя», «Перебендя» і т. ін.), але й там, де вибуває його соціальний патос — у «Кавказі», «Царях» та інших. Напр. в поемі «Пророк»²: «Господь, любя своїх людей; Люди, род лукавий, Господнюю святую славу розтели... і чужим богам пожерли жертви, омерзились, і м'жа свята — горе вам! на стогнах каменем побили, і роде лживий і жестокий! вомісто кроткого пророка — царя вам повелів ізбрать». Підо впливом церковщини послугувався Шевченко часто й дісприкметниками не тільки теперішнього та минулого часу, але й архаїчними³. Нпр.: Неначе ворон той летячи, про не-

¹ Див. Ю. Тиховський: Великоруська мова в творах Т. Г. Шевченка, «Українська Хата», 1910 р., стр. 34-46.

² Там само.

³ Про це див. Микола Сулима: Дісприкметники в Шевченковому «Кобзарі», «Науковий Збірник» за 1928 р. т. 28., .

погоду людям кряче (Фр. II. 118). І хвилю ревучи, далеко-далеко, у синеве море на ребрах послав («Гамалія»). Пливуть собі ніби з дому, пливучи співають (ib.). Іде Марко, ідучи співає («Наймичка»). Співають ідучи дівчата («Вечір на Україні»). Ой з-під гори та з-під кручі ішли мажі рипучи, а за ними йде та чорнявся та плаче-рида йдучи (Фр. II. 129). Закрутивши чорні уси, за ухо чуприну («Іван Підковас»). Пан вернувшись, занедужав, стогне, пропадає. А то, лежа в хаті, ще опухнеш («Москалеві Криниця»). Вип'єш, — біжи, яко мога. («Тополя»). Утни, батьку, щоб не хотя на весь світ почули («До Основ'яненка»). Неспіває чорнобрива, стоя під вербою («Тополя»). Заспіває козаченько, ходя по долині (ib.).

Знане, що народня мова не любить дісприкметників. А коли вживав їх Шевченко досить часто, це треба приписати хіба впливові церковнослов'янської стихії в його мові.

Коли врешті зазначити, що Шевченкова мова на протязі його поверх двадцятилітньої творчості зasadничо не багато змінялась, належить подати за Кримським ось таке: «Шевченко, захопивши слов'янофільством, виходив з ідеї, що український письменник повинен вибирати із словарні скарбниці живої української мови переважно такі елементи, що могли б зрозуміти по змозі геть усі слов'яне і повинен він, наскільки це річ можлива, не брати тих українських слів (хоч би й дуже звичайних), котрі могли б являти собою будь-які труднощі для решти слов'янства. Щоб українську мову краще розуміли всі інші слов'яне, Шевченко широко користувався так само словами церковнослов'янськими, біблійними. Що правда: Шевченкова мова не переставала через те бути дуже художньою мовою, та все ж таки в Шевченка виявлялася українська мова лише так як у прекрасній мармуровій білій статуй виявляються риси живої людини, — без тієї колоритності, якою виблискуватиме живописний малюнок, і без тієї детальної точності, яку може дати фотографія¹

Львів.

Василь Лев.

¹ Шахматов-Кримський: Нариси з історії української мови. Київ, 1924 р. ст. 114-115.

Огононовський яко філолог.

(В століття народження 1833—1894).

Проф. Омелян Огононовський належить до тих небагатьох, що поклали тривіші підвалини під наукове опрацювання української граматики, хоч до таких вислідів, як Потебня, Житецький, Михальчук не дійшов у своїх дослідах. Галицькі умовини сімдесятих і вісімдесятих років не дозволяли обмежитися виключно до кабінетнонаукової праці. Відомі заборони українства в Росії, проголошення (і переваджування в життя) від чільніших тодішніх галичан ідеї об'єднання з російською культурою наказували йому взяти діяльну участь у відродженні української культури, опертої на національному ґрунті. Звідсіля й різномірна його діяльність як поета, драматурга, письменника, культурноосвітнього й громадськоспільногоробітника (довший час був головою «Пропаганди»), історика літератури, мовознавця і врешті — університетського професора.

З усієї спадщини проф. Ог. тільки деякі праці не стратили й досі своєї вартості й такими остануться ще на довший час. У розробленні української граматики, як загалом українознавства, пішов значно вперед від свого попередника проф. Якова Головацького, що вже під старість перестав вірити в силу духа рідної нації й перебрався до Росії. Граматичні праці проф. Ог. виказують широке обізнання з тодішньою відповідною літературою, багатство матеріалу, призбираного з великою пильністю й докладністю зо старих пам'яток і з гуці народних говорів, послідовне підкреслювання самостійного становища української мови серед її слов'янських сестер.

»Rozprawy Wydziału Filolog.« т. 5. Акад. Наук у Кракові (1877) приносять першу працю Ог., між іншим габілітаційну, п. н.: »O przyimkach w językach starosłowiańskim, russkim i polskim«, де на 200 сторінках поданий за Поттом і Міклошічем перегляд препозицій у згаданих мовах, із їх етимологічним і синтаксичним значенням, із спробою власних вияснень, прийм. *възъ*, *надъ*, *объ*, із виказанням деяких рис української мови, відмінних від російської. Прихильну замітку про цю розправу подав Кочубинський в »Итогах славянской

и русской філології (І. Кокорудз, ЗНТШ 5—6), Ягіч в Archiv'i 3 і критичну рецензію Онишкевич (Arch. 4), збиваючи декотрі етимологічні виводи авторов, своїх натомість не подаючи.

В »Einige Bemerkungen über die Sprache der altpolnischen Sophienbibel« (Archiv 4, 1880) дає проф. Ог. декілька дрібних причинків до вивчення цінної старопольської пам'ятки. Вносить між іншим 20 текстових поправок до рукопису, що його видав проф. Малецький, подає низку фонетичних рис пам'ятки, дещо з відміни й будови слів, спинюється над чужими словами, а при всьому рясно наводить приклади з староукраїнських пам'яток.

Найцінніша праця Огононовського — Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache (Львів, 1880). Це вибір з кожної частини граматики найтиповіших ознак української мови, зроблений, здається, з метою виказати її велику розробленість і живучість, її здібність стати культурною мовою. По коротких вступних літературно-історичних замітках, що в них підкреслене відношення української мови до її сестер західної й східної з поданням скількості українців і їх говорів, ідуть нариси з ділянки фонетики (голосні, приголосні), словотвору, відміни, складні й наголосу.

Поза Потебню й Житецького в дослідах української звукової системи, а поза Міклошіча в інших ділянках граматики не вносить автор нічого нового. Кожне тільки явище ілюструє багатством язикового матеріалу, призбираного головно з етнографічних записів і з усних заподань. В цьому саме й вартість »Studien«, що їх кожний україніст чи славіст, що хоче вивчати українську мову, поминути не може.

Тодішня критика прийняла »Studien« назагал прихильно. І. Франко, острій критик інших праць проф. Ог., цю працю називає найосновнішою на полі українського мовознавства (»Світ« I, Львів 1881). Ягіч в короткій замітці (Arch. 5) признає її ціну через багатство матеріалу; завважує при цьому, що підкреслювання самостійності української мови в

занадто гострому тоні зменшило об'єктивність праці; кінцеві завваги до рецензії проф. Брікнера (Arch. 6) такі: Широке притягнення зібраного матеріалу, головно з галицьких говорів, посугає значно вперед знання української мови; хоч автор добре обізнаний з відповідною граматичною літературою, мало дав самостійник вияснень, вдаючись самим сконстатуванням факту. Білорушна має, щоправда, чимало спільних рис з українською мовою, та це ще не уповажнює вважати її діялектом останньої, бо і з великорушином має теж багацько дечого спільногого.

Додатком до »*Studien e »O ważniejszych właściwościach języka ruskiego« (»Rozpr. Wvdz. Fil. Akad. Um.« т. X, 30—93, Kraków 1883) з однаковим порядком і розкладом матеріалу, з багатьома порівняннями явищ української мови з відповідними в польській мові. Помилково тільки дошукується проф. О. слідів носовости на українському ґрунті в таких, між іншим, словах, як лемківські тромбота, пробант, мента, бо це запозичення з німецької мови, останнє через мадярську. Звідомлення про цю розправу з підкресленням її ваги через велике багатство матеріалу подав І. Гануш у »*Slovan. Sbor.*« III 224 (1884). До речі, в праці проф. Грунського та Ковальова: »Історія форм укр. мови« 1931 р. ст. 323 помилково подане це звідомлення за рецензією на »*Studien*«.*

Видав теж проф. Ог. »Слово о полку Ігореві« (Львів, 1876) з історично-літературними замітками, з реконструкцією тексту, з прозовим перекладом на живу мову і, що найважніше, з багатьома граматично-філологічними поясненнями. Книжка, щоправда, призначена для шкільного вжитку, однак і досі не втратила ширшого наукового інтересу, хоч би тому, що в ній, слідом за Максимовичем, ясно показаний тісний зв'язок »Слова« з українськими народними піснями.

Із шкільних підручників слід згадати: 1) »*Linguae palaeoslovenicae specimen quoedam e monumentis ad A. Wostokow et Fr. Miklosich collectis*« (1871) для студентів, 2) »Хрестоматія староруска для висших клас гімназіальних«. Текст з поясненнями, додатком граматичним і сло-

варцем, і 3) »Граматика руского язика для шкіл середніх«. Поодинокі виїмки хрестоматії,каже проф. Брікнер, Arch. 6, підібрані щасливо, багацько приміток улекшують зрозуміння текстів під кожним оглядом. Додати б до цього, що тепер починається звичайно староукраїнське письменство аж з XI віку, а не з X, як у хрестоматії Ог. Проф. Ст. Смаль-Стоцький признає вартість Граматики через чистоту й правність її мови.

Для повноти погляду на цю ділянку праці проф. Ог. треба ще згадати про дві статті характеру науково-спулярного: 1) »Короткий погляд на історію слов'янських язиків, особливож на історію язика руського« (»Правда« 1872) і 2) »Моєму критикови« (Львів 1889). В першій сказано коротко про походження слов'янських мов, їх поділ і обопільне споріднення; мова про взаємини української й російської мов не все витримана на науковому рівні і на об'єктивному представленні фактичних даних. Самостійне не підрядне становище української мови проведено, як і всюди у проф. Огоновського, різко, хоч білорушна (за проф. Малиновським і Міклошічем) і словацька мова все таки тільки діялект. В другій статті, що є відповідь на рецензію проф. Пипіна у »Вѣстнику Европы« (1890) »Історії літератури рускої« не признає проф. Ог. існування вдавнину прадруського язика, що з нього пізніш мали виділитися всі три східнослов'янські мови (укр., білорус. й рос.) здається тільки тому, що стан у минулому використовувано деким для теперішності; »була лиш тая мова, каже, которая опісля стала зватись рускою, южнорускою або малорускою«.

Рецензії праць проф. Міклошіча: »*Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen*«, »*Vergl. Wortbildungslehre der sl. Sprachen*« і Житецького: »*Очеркъ звуковой истории малорусского нарѣчія*« доповнюють перегляд мовознавчих праць проф. Огоновського.

Спадщина, щоправда, невелика, але запевнює йому визначне місце не тільки в українському, але й слов'янському мовознавстві.

Львів.

Йосип Шемлєй.

Мовні статті у львівськім „Ділі“ 1881—1905 рр.

В розвитку української літературної мови не мале значення мала публіцистика, особливо щоденна преса. Поточне життя ставить перед публіцистом все нові й нові факти й поняття та вимагає, щоб давати їм відповідні назви й терміни, — і то відразу, не чекаючи, в найближчій хвилині. Свіжо уроблені чи відшукані слова кидає часопис у масу читачів, вони йдуть все дальнє й добувають собі «право громадянства»; і аж пізніше бере їх під розгляд фаховий мовознавець, і або приймає їх, або відкидає, — але нерідко й осуджені новотвори приймаються всупереч заходам граматиків і безкарно засмічують щоденну й літературну мову. В Галичині рішаюче значення в розвитку української мови довгі часи мало львівське »Діло«, одинокий тоді щоденник Наддністрянщини. Переглядаючи річники »Діла« для іншої роботи, винотував я бібліографію, між іншим, і з ділянки мови, і подаю її на цьому місці за перше двадцятип'ятиріччя часопису.

З самого бібліографічного перегляду можна зорієнтуватися, хто найбільше в ці часи працював для розвитку мови. В 1883—1884 р. спеціалістом мови виступає Михайло Подолинський († 1893), гімназійний учитель, приятель і довіренник П. Куліша; може бути, що підо впливом поета й писав він про чистоту мови, перекручування слів і студіював правописний рух в Європі. Другим мовознавцем »Діла« був Омелян Партицький († 1895), теж учитель, автор німецько-українського словника й шкільної граматики української мови, до того також історик-дилетант, творець фантастичних теорій про початки історичного життя в Україні; в нашім часопису він між ін. писав про правопис та про походження слів »Україна« та »бойки«. На другій темі він зачіпився з своїм товаришем по фаху Іваном Верхратським († 1919), що добув собі ім'я як природник, але з замилування був і граматиком, і любив

описуватися всякими етимологічними виводами. В »Ділі« він вів завзяту боротьбу з московофілами-об'єдинителями і змущався з їхнього неузвіта у статтях із штудерно підібраними титулами, як: »Тяжлий дихавичний соп язичія«, »Коловатица правописна твердяків«, »Безконечне трильство твердих самокалів« і под. Пізніше він перенісся до другого часопису, »Руслана«, і там більше його статейок на ті самі теми і з такими ж заголовками.

Всі три названі тут філологи працювали в часопису тільки як припадкові гости; перший постійний і довголітній співробітник »Діла« з жилкою мовознавця — це Олександр Борковський († 1921). Він також був учителем і директором гімназії, але мовою цікавився не як граматик-теоретик, а скоріше як практик, естет, любитель українського слова. Він був дуже тонким і вразливим публіцистом, дбав про гнучкість і образовість мови, не засклеплювався в теоретичних правилах, а притягав усе, що було нове й цінне в розвитку мови; але з другого боку критично відносився до модних новотворів, до публіцистичного сміття, до всякої мовної розперезаності. Борковський сам писав мало, тільки при нагідні, дрібні статейки, »абищиці«, як він це називав, — але в редакції був авторитетом у справах мови й викав цілу низку публіцистів, що вже дальше дбали про чистоту й красу мови, як Весоловський, Цегельський, Лозинський, Панейко і ін.

Бажано було б, щоб хто з фахівців зайнявся діяльністю таких мовознавців-публіцистів і розглянув, що кожний із них дав до скарбниці української мови; шляхом таких окремих дослідів могли б ми добути повну історію нашого мовознавства.

Ось усе, що знайшов я в »Ділі« за 1881—1905 р.р. з царини мовознавства; список праць подаю далі за хронологічним порядком. (Кінець буде).

Львів. Д-р Іван Крип'якевич.

Походження українських слів.

10. Штани.

Останнє слово, цебто *портки*, а також подане вище рос. *порты* «штани» посередньо кидають яскраве світло на слововивід одного з найбільше загадкових імен східнослов'янського словника — на *штани* (рос. *штаны*). Давні пам'ятки не мають цього слова, інші слов'янські мови не знають його, тим то відразу можна було б подумати про його чужоземне походження. Так і зробив ще 1870 р. Matzenauer, подавши *штани* в своїх «Cizie slova v slovanských jazycích», хоч вказати якенебудь чуже джерело для цього слова йому не вдалося. Скільки знаю, зробити це спробував тільки Соболевський («Матеріали и изслѣдованія» 189), — він виводить загадкове слово з латин. *sutana*. Але слово *sutana* в середньовіччі завжди визначало саму верхню одежду духовних осіб, і зовсім незрозуміло, як його святе значення могло так змінитися на малолітературне (на «невыразимые»). Крім того, не треба забувати, що в давньоруськім побуті «сутани» не було, тим то наші предки мали б одержати свої «штани» (коли тільки справді робили їх із цієї одежі) готовими з Заходу. Але в такому разі слово *штани* повинно бути дуже частим у західнослов'янських мовах, а між тим ані в мові чеській, ані в польській досі не знайдено найменшого

сліду його. Усі ці міркування змушують мене рішуче відкинути гіпотезу славного російського вченого, хоч й прийняв свого часу І. Огієнко в своїх цінних «Іноземных елементах въ русскомъ языке» (ст. 22).

А міжтим і в цім випадку «ларчик просто відкриється», якщо ми, беручи на увагу основне значення рос. «порты» і «портки» (щось зшите), відбудуємо первісну форму «штанів» як *штът-ана* і потім порівняємо з литовським прікметником *siūt-inis* «те, що відноситься до шиття, що призначено до зшивання». Це порівняння відразу покаже, що 1) суфікс *-ана* в формі *штът-ана* тільки вищим ступенем свого вокалізму різиться від суфікса *-inis* літ. слова; 2) що корінь *штът-*, у протилежність до літ. *siūt-*, передає не довгу форму іndoевроп. кореня **siū-* «шити» (звідки давньоцерк. сл. *шити*, укр. *шити*, польське *szyc* і т. ін.), але коротку, цебто *siū*. Іншими словами, це значить, що слово *штана* постало з **siūtanā* > *šit-ana* і на початку визначало те саме, що й *рътъ* (порт), а саме, — «тканину, що зшивается чи пришивается до другої»; дві такі тканині, з'єднані разом, і складають тут спідню одіж, що ми звемо її в формі множинній (*pluralia tantum*) *штані*¹.

Москва. Гр. А. Ільїнський.

Апостроф.

Новий східноукраїнський правопис ще приблизно з 1860-х років запровадив писання т. зв. апострофа, чи по-давньому пі́ерика по губних звуках *б*, *п*, *в*, *м*, а також по звуці *р* перед йотованими голосними *е*, *ї*, *ю*, *я* (= *je*, *jí*, *ju*, *ja*). Справа в тому, що колись м'які (палатальні) *б*, *п*, *в*, *м* з бігом часу ствердли (дисплatalізувалися) в нашій мові зовсім, ствердли так сильно, що вже органічно не можуть сполучуватися з звуками *е*, *ї*, *ю*, *я* так, як ці останні сполучуються з іншими приголосними.

Треба не забувати, що звуки *е*, *ї*, *ю*, *я* визначають у нашім письмі *је*, *јі*, *ју*, *ја* тільки на початку слова чи складу; ко-

ли ж вони стоять по приголосній, то визначають т. зв. зм'якшення (палаталізацію) цього приголосного: сине, сюди, зятів і т. ін., цебто *syne*, *sydy*, *żatiw* (рискою над приголосною зазначається м'яка вимова її). Через це, за логікою й правилами нашого правопису, форми імя, бу, пяти і т. ін., це *іm'a*, *b'u*, *r'at'y*, а це зовсім не відповідає нашій теперішній вимові. В глибоку давнину, в Х-XIII віках

¹ На Київщині в Радомиськім повіті чув я форму «штані», цебто правильну двойну від однини «штана»; але під впливом множини запанувала форма «штані», хоч палатальність *и* полишилася ще скрізь у формах «штанім», в «штанях», «штаньмис». І. О.

звичайно писали: *Амъ, пать, възати*, але тоді звуки *б*, *п*, *в*, *м* ще не стратили остаточно свої спосібності до палатальності (м'якої вимови), тому такий правопис для того часу був зовсім добрий. Але губні *б*, *п*, *в*, *м* рано втратили свою спосібність до м'якості, тим то напис *пать* для пізнішого часу став тільки традиційно-етимологічною формuloю, бо появилася нова вимова: *рјат'*, а в ній *п* вимовлялося вже «твердо» й зовсім окремо від дільшого *я* (*ja*).

З найдавнішого часу знаємо в нашій вимові т. з. редукцію (втрату голосної чи складотворчої сили) звука *и*, що зазнався на письмі через *ъ*, напр.: *бити, быж, быєши, быєть і быж, быєши, быєть, пізніше: бью, бъєши, бъєть; так само: пыж — пъж — пью, пиюши — пъюши — пъєши — пъєш, здравнє — здравыє — здравье — здоровье, пернє — перыє — перье — пърье і т. ін.* В нашій мові вдавнину було дуже багато іменників на *-иє*, а по редукції *и* — на *-ъє*, *-ъє*, напр.: *житиє — житъє — житъє — житьє — житте — жите*. Коли це *ъ* (зредуковане *и*) стояло по губних звуках *б*, *п*, *в*, *м* та по *р*, то воно досить добре зазначало правдиву вимову (бо *ъ* втратило свою голосову силу), чому в давніх пам'ятках ми не рідко й бачимо його. Взагалі, в нашім письменстві рано почали по губних і по *р* ставити *ъ* або *й* просто *ъ*, що зазначали певне отвердіння губного приголосного. Ось на це трохи прикладів: Лист Перемиського судді 1388 р.: *ис подимъга*, Снятинська грамота 1424 року: *жасъв*, Житомирська грамота 1433 р.: *деревъем*, Присяжна грамота 1435 р.: *на здеревъю*, Опис київ. замку 1552 р.: *на ймъм*, Книга Володимирська 1577 р.: *демъжъ*, Книга Луцька 1582 р.: *Маръя, быочи, здеровъе*, 1584 р.: *зъ Григоръемъ* (див. «Арх. Ю.-З. Р.» VI т. I ст. 99, 129, 118, 119, 140), Остріжський Збірник 1588 р. ст. 746: *быюще*, Учительна Євангелія, Київ, 1637 р.: *пъстъ 24*, Полтавські поточні справи 1667 р. ст. 103: *Лукъжна і т. ін.*

Як бачимо, вже в XIV-XVII вв. добре відчували свою власну українську вимову губна + йотована голосна *й* пильнували зазначити її через *ъ* чи *ъ*; простіше — писали їх з давньої традиції.

Той значок, що про нього йде мова, звався в старовину »паєриком« і мав різну форму, а найчастіше як ¹. Вже пам'ятки Х-XI віку мають цього значка, цебто він появляється з самого початку слов'янської письменності. Значка цього найчастіше ставили, як показує вже сама його назва, замість *ъ* чи *ъ*, цебто опущений глухий звук *ъ* чи *ъ* зазначали значком ¹. Цього паєрика ставили частенько взагалі поміж двома приголосними: *Ин'на*.

Ось оцим паєриком вдавнину часом зазначали й нашу особливу вимову губного з йотованим голосним. Коли появилось друкарство, то заміна *ъ* чи *ъ* паєриком стала частою, при чому встановилося два паєрики: ' для *ъ* і ' (на вірсімки)¹ для *ъ*. В XVII ст. паєрик по губній (правильніше — над губною) уже не рідкість, напр.: Учительна Євангелія, Київ, 1637 р.: *здеровъемъ* 69, *пютъ* 95; Львівський Апостол 1639 р., передмова: *на-пютъ* 9; Київський Требник 1646 р.: *здеровъе* 552; »Месія Правдивий«, Київ, 1669 р., Іоанікія Галятовського: *бючи* 666, *примѣръ* 1456; його ж »Скарбниця« 1676 р.: *здеровъе* 26, 186, 21, 276 і т. ін.

До цього додам, що зредуковане давнє *и* по губній, здається, не втратило безслідно в таких словах, як *б'ю*, *п'ю* і т. ін., я не раз чув на Київщині, а також по інших місцях таку вимову цих слів, що по губній відчувається ще якийсь невиразний, сильно зредукований слід голосного, близчий до *и*: *б"ю*, *п"ю*. Цікаво, що відповідні досліди в фонетичних лабораторіях так само зазначають у цих і подібних словах невиразний голосний (т. зв. шва) по губній перед *ј*.

Старовина знає ще одну групу випадків, коли надзвичайно часто ставили паєрика. У старослов'янськім провопису по приrostках *об*, *от*, *над*, *под* і т. ін. завжди писали *ъ*, отже форми: *объигенти*, *отъ-ъятнє*, *подъятні* і т. ін. були звичайними. Напочатку приrostок *и* не мав по собі *ъ*, але пізніше й він підпав загальному правилу.

Коли пізніше *ъ* утратив свою голосну

¹ На жаль, друкарня не має сімкового паєрика, тому замінююмо його тут і далі значком ¹.

силу в кінці приrostка, то його в нашій письменності традиційно пишуть і далі, пишуть надзвичайно часто особливо перед йотованою приголосною, зазначаючи тим, що приrostок у нашій вимові не зливається органічно з дальшою йотованою голосною. Звичайно, ъ став тоді вже просто значком такої вимови, чому частенько бачимо в цих випадках не тільки ъ, але й ѿ. Ось трохи прикладів: Грамота по 1349 р.: шъѣздна, шъѣздомъ; Галицький лист 1371 р.: объѣзды, объѣзды; Бухурська грамота 1378 р.: объѣздомъ—объѣздомъ; Галицька грамота 1404 р.: розъездъ, розъезды, розъездови; Грамота 1422 р.: розъѣхали; Зудечівський лист 1424 р.: розъѣхали; Ланчицька гр. 1433 р.: зъеднано, зъеднаны; Сочавська гр. 1558 р.: зъеднати, зъеднали; Пересопницька Євангелія 1556 р.: зъѣжил 10, зъѣвлено 63, зъѣсть 75, зъѣкити 52, зъѹбожаети 80; Житомирська Євангелія 1571 р. Мт. 17: иꙗъедает; Книга Луцька 1568 р.: зъести 62, 1582 р.: одъѣхало 109, зъѣхавши 127, 1583 р.: въѣхаль 132 (див. «Арх. Ю.-З. Рос.» т. VI ч. 1); Острожський Збірник 1588 р.: объѣбіти 68, объѣклѧтъ 99, объѣклѧемо 50, 62, объѣвлѧютъ 356, объѣмнено 52, зъедночные 70; Учительна Євангелія, Київ, 1637 р.: шѣмвіло 43; Полтавські акти 1666 р.: изъїзвъ 76 і тисячі т. п., прикладів.

З кінця XVI ст. й особливо в XVII в. ці ъ чи ѿ по приrostку перед йотованою голосною, як казав я вище, стали опускати, зазначаючи цей опуст паєриком, а саме ъ через ' , а ѿ — через ' . Міг би подати тут тисячі прикладів, але вистачить і цих небагатьох: Стрятинський Служебник 1604 р.: подемлть 154, прѣндјтъ 274; Львівська Євангелія 1636 р.: обѣаснені ; Київська Учительна Євангелія 1637 р.: зѣденіе, зѣдна 41; Львівський Апостол 1639 р.: обѣемъ 43 (а в 1574 р.: обѣемъ); «Еводія» Львівська 1642 р.: шѣмснію 3; Львівський Апостол 1666 р., передмова: шѣмвітъ; Полтавські поточні судові справи 1666 р.: з'илося 76. В творах І. Галятовського паєрик бачимо на кожному кроці, напр.: «Ключ» 1665 р.: зѣдналь 12, зѣдночніль 236; «Месія» 1669 р., Київ: зѣдно-

чили 86, зїлъ 87, зѣдночній 1126, шѣмвіль 142, шѣмснію 1306, зїстити 2096; «Скарбниця» 1676 р.: шѣмвіла 126, 13, 27 і сотні т. п.

Таким чином, як бачимо, вже в нашій старій письменності ставили паєрика (' чи ') перед йотованою голосною на означення трьох процесів: 1. отвердіння губних в корені слова, 2. по приставці і 3. замість зниклого колишнього и; а всі вони — замість ъ чи ѿ, що звичайно зазначали ці процеси до XVI—XVII віку; з XVII в. перевагу бере паєрик ' чи '.

Нове українське письменство традиційно продовжувало давній правопис, і в подібних випадках писало ъ, ѿ, або ставило паєрика, але непослідовно. Ще П. Куліш, напр. в «Чорній Раді» 1857 р. писав: здоровъе 267, пью 331, пъять 321, одъїхав 324, розопъято 327, семъю 357, бъе 330 (а тут же: девять 153, привяла 147, завяжіть); в перекладі Іова (Львів, 1869 р.) писав: сімъя 35, мъясива 47, памъятку XV, опамъятуйсь 39, пъе 33, повыідались 44, помръя 58, звіръя 59, матіръю 38 і т. п. Так само писав і Т. Шевченко: бъе 42, бъете 502, пью 162, пъяна 508 і т. п. (вид. В. Доманицького 1910 р.)

До нового українського письменства відновив старого паєрика і почав його послідовно вживати чи не перший М. Гатцук, що в своїй «Абетці» 1861 р. писав: єють і т. п. З того часу вживання паєрика по губних звуках стає все більше й більше послідовним. Паєрика вживав славний мовознавець А. Потебня; з паєриком видав Є. Желехівський свого Словника 1886 р., але писав його тільки по приставках: з'юшити, з'явитися, під'яремній і т. п., що й поширилося було в Галичині. Б. Грінченко в своїх писаннях (а також і в відомім Словнику його редакції, Київ, 1907 р.) уже завжди й послідовно вживав паєрика і писав: п'ять, м'ясо, в'ялий і т. п. Він же написав і першу статтю в обороні апостросфа (див. «Рідна Мова» ч. 9 ст. 303-308).

Таким чином уживання паєрика в новочаснім українськім письменстві веде свій початок від нашої глибокої давнини. На жаль тільки, в новий час почали вживати не паєрика над буквою, як було в старовину, але перетинки по букві, а

через те слово трохи не зgrabно розривається на дві частині. Сталося це з того, що друкарні, наповнені шрифтом російським, звичайно не мали й досі не мають шрифту спеціально українського, а тому довелося вжити для зазначення отвердіння губних невідповідного способу, — ставити перетинку (кому) по губній замість над нею. Дивно, що ані в Києві, ані в Харкові ще й досі не відліто відповідних потрібник літер, — звуків б, п, в, м, ф, р, з, д з паєриком над ними, чи з вирізкою коло них, щоб можна було паєрика надставити, як то було в давнім українськім шрифті.

Паєриком зазначаємо важливу ознаку української фонетики — отвердіння губних звуків, таке отвердіння, якого не знають інші слов'янські мови. Без зазначення паєриком ця цікава особливість не кидалась би й на письмі в очі, а в школі, при навчанні дітей, це приводило б до непотрібних непорозумінь. Річу тому, що українець, хоч у його мові й отверділи губні звуки, проте вміє вимовити правильно й склади бе, пя, мя, вю і т. п., відмінні від б'e, п'я, м'я, в'ю. Напр. інтелігентний українець легко вимовляє слова: Пяст, Бялик, Пясецький, вестибюль, бельвю, Мякотин, бюро, бюлетень, Кобяк, бюст, кавлярня, Семёнов і т. п. А то для того, що і в своїй рідній мові українець знає, хоч не часто, і м'якими ці самі звуки, напр.: бе, бека, святий, червяк, рядно, рясний і др. Гуцули (напр. в Ясенові Горішнім, Косівщина) найвиразніше вимовляють zгобіu-zгоб'u і т. п., цебто без ј по б. Уживання паєрика дає змогу відразу сказати, з чим маємо діло хоча б у таких формах: бе і б'e, Пясти і п'ясти, варять і вар'ят, зіхати і з'іхати, зять і з'ять і т. п. Без апострофа не кожний галичанин вимовить по-літературному форми: моря — тога і Помор'я — Ромогja.

У галицькім письменстві звичайно не вживають паєрика й пишуть: пять, імя, девять і т. п., хоч по приставках паєрика ставлять і тут; напр. у Маковея в «Ярошевко»: з'или 33, об'іхав 40, над'ідути 54 і т. п., цебто так, як подібні форми звичайно писалися й пишуться в церковних книжках аж дотепер. У східноукраїнських говорах, що лягли в основу нашої со-

борної літературної мови, дуже виразно розрізняють вимову »бур'ян« від »буряк«, тоді як у західноукраїнських говорах дійсно вимовляється: р'ясний, заговор'ювати, бур'я, р'яд і т. п., у той час як літературна східноукраїнська вимова знає в цих словах тільки м'яке р: рясний, заговорювати, буря, ряд. Відчуваючи, що отвердіння губних звуків треба зазначити й на письмі, Франко писав у першім виданні »З вершин і низин« 1887 р.: сім'я 97, об'явилася 128 і т. п. В галицьких газетах можна знайти такі написи, як Сем'онова (»Вперед« ч. 279 за 1920 р.), тоді як правдива вимова — Сем'онов; пор. ще »Діло« ч. 10316: Оп'юла. У Франка, в »Івані Вишенськім« 59 знаходимо напис: весь, а в Великій Україні не легко догадається, що то в'ється.

Інші слов'янські народи не вживають паєрика, бо мають в своїй азбуці ј, що дає повну змогу оминути його; напр. польські zjawisko, zjasować і т. п. Коли б до української азбуки, за прикладом сербів, завести ј (як був завів її до своїх писань Драгоманів), тоді б можна легко оминути паєрика, напр.: ім'я, п'ять, бју, вјалий і т. п.

Боротьба за апостроф потроху втрачає свою гостроту в Галичині, і вже тепер багато видавництв стали вживати його. Потроху наближується час, коли ввесь український народ буде писати одним правописом.

Апостроф виразно зазначає нашу відмінну вимову губних перед цілого слова, і тим відділює її, скажемо, від вимови російської, а вже навіть це змушує нас писати з апострофом. А коли повстане в нас питання про спільну літературну вимову (сьогодні навіть українські артисти вимовляють зо сцени так, як вимовляють »у моєму селі«), тоді паєрик, напр. по р, покаже цю вимову, бо ж різно вимовляються, скажемо, рясно, рядно і пір'я, підгір'я.

Велике гасло: »Для одного народу один правопис« наказує нам перестати вже боятися апострофа. У ім'я цієї одності, підлягаючи домаганням наших Читачів, від цього числа вживає апострофа й »Рідна Мова«¹. Іван Огієнко.

¹ Правила, де саме вживати апострофа, докладно подано в »Ріднім Писанні« §§ 36-37.

Спогад про Термінологічну Комісію Міністерства Шляхів у Києві.

У початках 1918-го року народилась думка в Міністерстві Шляхів У. Н. Р. заснувати фахову Термінологічну Комісію. Нове українське державне життя вимагало створення, в якнайкоротшому часі, властивих назов та виразів лічбових (комунікаційних), а найскоріше — залізничих. Тодішній міністер шляхів інженер Сакович, теперішній професор Подебрадської Сільсько-Господарської Академії, видав був у березні наказа про заснування »Термінологічної Комісії Міністерства Шляхів« із дорученням авторові ціх рядків організувати її.

Знаючи ще з часів студентських із Київської Політехніки інженера Степана Риндика, як одного з глибших знавців нашої мови, вирішив я запросити його з Бирзули, де він працював, як заступник керівничого головної паровозовні. І дійсно, я не помилився — інженер С. Риндик дуже охоче згодився перейти до Києва, і скоро систематично та з ентузіазмом віддався нелегкій праці у Термінологічній Комісії. І пізніше інженер Риндик не кинув праці, зв'язаної з термінологією, та склав підручника для вищих технічних шкіл: »Міцність матеріалів«.

На другого члена Комісії запросив я наддністрянця інженера Тадея Секунду, теперішнього співробітника Академії Наук у Києві; праця цього члена Комісії, добре знайомого з мовами польською та німецькою (вихованець Політехніки у Відні) була дуже корисна, як при творенні та опрацюванні термінів, так і при виданні »Термінологічного Збірника Міністерства Шляхів« та трьох додатків до нього, фахових словничків.

Крім цих сталих членів Комісії працювало ще кілька, але прізвищ їх, на жаль, не пригадую тепер, бо занадто багато вражінь переходової доби стерли їх із пам'яті.

У своїй праці Термінологічна Комісія спиралася не тільки на знанні та творчості своїх членів, але в деякій мірі й на праці інших споріднених комісій, що діснували при Міністерстві Освіти, а піз-

ніше при Академії Наук; крім цього ставав у великий пригоді й відомий Словник української мови, виданий за редакцією Б. Грінченка.

Труднощі були нам великі, але й завзяття було в нас не мале... »Нива не-орана, нива несіяна...« Термінологічний матеріял, випрацюваний за шість місяців, що укладався у трьох словничках — двох технічно-залізничих (українсько-московський та московсько-український) та одного московсько-українського залізничних посад, — був даний до перегляду та оцінки київським фахівцям-філологам — професорам І. Огієнкові та Є. Тимченкові. Згадані професори прислали до Міністерства Шляхів прихильну оцінку, признаючи працю Термінологічної Комісії за добрий матеріял до друку та поширення.

Тепер, у Варшаві, маю, на жаль, з чотирьох зазначених зшитків (збірник та три словнички) тільки одного: »Московсько-Український Словничок Залізничних Посад«. Додаток ч. 3 до першого числа »Термінологічного Збірника Міністерства Шляхів«. Друкарня Міністерства Шляхів, 1918. Сторінок 56, ін 16°.

Бувши р. 1919-го в Галичині, бачив я в Станиславові на виставі одної з книгарень »Термінологічний Збірник«, так що, можливо, й галичани, особливо залізничники, скористали з праці нашої Термінологічної Комісії.

Насамкінець згадаю про кілька термінів, що їх ухвалила Термінологічна Комісія до вжитку, і що мають загальне значення: інженер, мірчий інженер (межевий), залізнична вілка, близкавічна вілка (експрес), діловід, рахівний (бухгалтер), дрібна направа, довідкове бюро, зарядний довідкового бюро, керовний головних майстерьень, доглядач складу (рос. смотритель), сортувальник матеріалів, машиніст (машініст).

Варшава, Інж. М. Дерев'янко,
6. Голова Термінологічної Комісії
Міністерства Шляхів.

P. S. Просимо наших Читачів подавати спомини про вироблення української державної термінології 1918-1920 років.
Ред.

Почесне завдання „Союзу Українок“.

«Союзі Українок» — це безперечно найрухливші наші товариства, що мають найрізніші завдання, а передусім — культурні. В міру своєї можливості «Союзи Українок» виконують ці завдання дуже добре, будячи до праці малорухливе наше громадянство. Але є ще одне завдання наших »Союзів Українок«, завдання почесне, хоч і дуже тяжке, завдання нове, бо його вони ще не ставили собі в числі своїх найближчих завдань. Це — створення »Гуртків Плекання Рідної Мови«, гуртків живих і рухливих, що високу й так нам потрібну ідею — збільшення культури нашої літературної мови — не тільки поширили б серед нашого суспільства, але й справді зреалізували б.

Стан нашої літературної мови безумовно незадовільний. Простіше кажучи — наші родини не говорять літературною мовою, заступаючи її місцевими говірками. Цебто — ми не маємо найперших огнищ розвитку культури літературної мови. Хто ж тоді подбає, щоб у родині запанувала чиста літературна мова? Хто подбає про те, щоб наші діти вже з рідного оточення за наймолодшого віку навчилися того, що знають діти інтелігентних родин цілого світу — своєї літературної мови? Подбати про це мусить найперше мати, а також союз матерів, чи »Союз Українок«.

Українська інтелігентна жінка, дбала мати своїх дітей, повновласна господиня в хаті — вона в першу чергу мусить учитися літературної мови. В своїй хаті — то вона найперший і наймиліший професор своїм дітям. Не вільно жінкам забувати ані на хвилину, що то ж вони творці »матерньої мови«, що то від них перших усі ми переймаємо свою початкову мову. Чого навчить нас мати, те й понесемо з собою у світ на ціле своє життя. Мати — то найглибший і найреальніший творець літературної мови. Нехай же українська жінка ніколи не забуває про цю свою таку важливу, а разом із тим і таку почесну, але й відповідальну роль в українській культурі. Інтелігентна українська мати мусить досконало знати свою літературну мову, мусить завжди її вчитися,

а все своє знання разом із матерьюю теплою ласкою переливати в серця своїх дітей. Пам'ятати, що власне цього всі ми не забуваємо до кінця віку свого...

Літературна мова — це той найміцніший цемент, що з'єднує етнографічну масу у свідому Націю. І доки не матимемо ми добре виробленої літературної мови, доти ми не станемо Нацією. Доки не зреалізуємо такого простого гасла: Для одного народу — одна літературна мова й вимова й один правопис, доти не будемо ми Нацією свідомою.

Це важливе завдання »Союзу Українок« в спріві розвитку культури своєї літературної мови глибоко зрозумів Головний Виділ »Союзу Українок« у Львові. А зрозумівши, видав у січні 1933 р. до всіх своїх Філій такого обіжника ч. 14:

»До всіх Філій »Союзу Українок«. У справах культурно-освітніх. З почину й під редакцією Проф. Др. Івана Огієнка зачав виходити у Варшаві з днем 1. січня б. р. науково-популярний місячник п. з. »Рідна Мова«, що поставив собі завдання ширити належне знання рідної мови серед широких кругів нашого громадянства. Доказувати корисність і необхідність такого журналу — річ зайва. Всі культурні нації дорожать багатством, красою й чистотою рідної мови та працюють над її розвитком. Справа плекання рідної мови не може бути байдужна українському жіноцтву. Жінка є перша вчителька своєї дитини, вона передає рідну мову, цю підвальну своєї нації, майбутньому поколінню. Тому то завдання жінки є стояти на сторожі чистоти й краси рідної мови. З жалом треба ствердити, що цю велику, культурну місію українська жінка не сповнює як слід тому, що вона сама не має належного знання рідної мови. Тоді, коли жінки інших націй уважають за питання своєї амбіції вживати правильної й гарної мови, то мова, що нею говорить і пише наша галицька інтелігентка, є здебільше жахлива. І таку занечищену, окалічену мову передають українські матері своїм дітям! Українське зорганізоване жіноцтво повинно старатися з усіх сил змінити це невідрадне становище та ширити всіма засобами культу рідної мови. Національним обов'язком та питанням часті й гідності кожної української громадянки мусить бути не тільки оборона прав української мови на кожному кроці, але й плекання чистоти й краси рідної мови. Головний Виділ »С. У.« зауважає оцим всі Філії »С. У.« підтримати всіма засобами акцію плекання рідної мови. В тій цілі поручаємо Філіям »С. У.«: 1. Передплачувати журнал »Рідна Мова«. 2. Ширити журнал »Рідна Мова« між членами »С. У.« 3. Зацікавити акцію плекання рідної мови членів »С. У.«, головно членів освітньої секції та молодь і подбати про за-

снування при філії «С. У.» окремого гуртка плекання Рідної Мови». Цей гурток буде в постійному звязку з редакцією «Рідної Мови» (Warszawa, ul. Stalowa 25 т. 10), від якої одержить всі подаці, вияснення та начеркнення пляну праці. Цю справу плекання рідної мови поручаємо найсильнішій увазі наших Філій та вважаємо її за чергове, найважніше завдання зорганізованого життя в культурно-освітній діяльності. Звідомлення з акції прохаємо надсилати до Головного Виділу».

Ясне становище Головного львівського Виділу »Союзу Українок« мало зрозуміли його Філії, і »Гуртків Плекання Рідної Мови« майже не позакладали. Сподіваємося, що нарешті справа буде здигнена з мертвої точки, і може вже тепер »Союзи Українок« виповнять своє завдання й позакладають такі »Гуртки«. Всі пра-

цююмо для збільшення культури своєї літературної мови, цебто найголовнішої підвальнини нашої Нації!

На закінчення ще дві слові до »Союзів Українок« на еміграції, особливо в Америці. З уміщених у »Рідній Мові« статей про стан української мови в Канаді та Америці (див. ст. 209-212, 275-278) знаємо, що наша молодь на еміграції скрізь помалу, але невпинно, винародовлюється й забуває свою рідну мову. Це грізна небезпека для цілості нашої Нації, і боротися з нею мусять у першу чергу — »Союзи Українок«. Чи ви готові до того? Що ви для цього зробили, що робите? Ждемо вашої відповіді. І. Огієнко.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Хто з Ви. Читачів „Рідної Мови“ хотів би одержати від нас і листову відповідь на своє запитання, той мусить прислати на те відповідного поштового значка. — Приміка в одному листі не присилати нам занадто багато запитань. Відповідаємо на запитання не тільки наших передплатників, але й кожного, хто цікавиться питаннями мови.

Обшир (М. Н.). В українській мові відоме тільки »бшире«, так наказує писати академічний правопис. Повстало з давньонім. *oberschar* (тепер. *Überschaar*), пор. польське *obszar*; але під впливом народної етимології (див. »Рідна Мова« ч. 5 ст. 171-174) пішло за словом »широкий« і перетворилося в »обшир«.

Овшим (о. Я. Сеньківський). Вдавніму, під впливом польського *owszem*, частенько вживали і в нас цього слова. Так, Київська Учительна Євангелія 1637 р. пише *швішма* 15, 38. »Ключ Розуміння« Іоан. Галятовського 1665 р.: *шкішма*, педагог добрый прикладъ 43 б. Полтавські судові акти (але писар був десь із західної України): А Кость і овъшем ставиль ся безпечне 18, 1665 р., і т. ін. Таке *швішем* можна знайти і в зах.укр. пресі (напр. »Укр. Голос« ч.ч. 194, 203). Але тепер літературна мова зовсім не вживає цього слова (замінюючи його словами: так, аякже, аважек т. ін.).

Один одного (інж. Ф. Гай-Гаевський). Літературна мова вживає тільки форм: один одного, один за одним, один по одному, оминаючи тим архаїчні (і російські) один другого, один за другим, один по другому. Ось трохи прикладів із наших письменників. П. Куліш, »Чорна Рада«: Один одного пхав 84, Держали один одного 102, один одного з біди визволяти 274, один за одного туляться 378, Нишком один на одного чигають 16, один на одного заглядували, Козаки пішли один проти одного 25, Дали один одному в груди 169,

Виходили один за одним 11, Б. Грінченко, »Під тихими вербами«: В пригоді один одному можуть стати 10, Почав перебирати одна по одній події 24, М. Коцюбинський, т. I: Одна на одній 9, Розбивали один одному голову 12, І. Франко, »Зах. Беркут«: Старці йшли один за одним 49, Стояли, не зводячи ока одна з одної 24, Нам не потрібно розходитися віддалік сдним від одних 21, О. Маковей, »Ярошенко«: Вбивати один одного 150, Трубачі, один за одним, підхоплювали гасло. А. Чайківський, »Одарка«: На небі виступали одна по одній зорі 43, Бабуся оповідає казку одна по одній 48, В. Щурат, »Пісня про Роланда«: Одих одному каже 64, М. Рильський, »Гомін« 1929 р.: Одна за одною іскринки пурпурові 17, Всміхаючись одна одиній 74, Сміємось одна одиній 76. Як бачимо, письменники форми »один другого« не вживають; у »Кобзарі« Шевченка: Одна одну хилить 398, але 4 рази маємо »один другого« під російським впливом.

Остаюсь, а не остаю (о Дм. Йосифович). Українська літературна мова вживає тільки форми »оставатись«, а не »оставатися«, а тому треба: Остаюсь із високим поважанням. Див. про це окрему мою статейку на ст. 265-268.

Повний чого (інж. К. Думанський). В літературній мові звичайно пишемо »повний чого«, і тільки рідко — »повний чим«. П. Куліш, »Чорна Рада«: Повні збожжа 320, Пісня: Пливе човен води повен. М. Старицький, »Поезії«: Повний ласих дівочих понад 113, Повні звіроцтва та злоби 306, Б. Грінченко, »Під тихими вербами«: Повний страху голос 101, Повна хата дітей 177, Того кlopotу повна голова 266, Сиділи за столом, повним усякої страви 10, Засміялася ротом, повним дебелих жовтих зубів 146, Б. Лепкий, »З глибин душі«: Срібла дріжучого повен 32, Сонця повний 106, Повний чим — дуже рідке, напр. у Б. Грінченка, »Під тихими вербами«: Ім повна світлиця 18, Не хотів покидати того, чим повна була вся його душа 103, С. Черкасенко: Очі — лелеві

— повні сумом (рима — шумом). Академічний «Рос.-укр. словник» III 339 подає тільки »повний чого«, а тому форми »повний чим« ліпше не вживати.

Не вживайте слова „позаяк“ (інж. Ф. Гай-Гаевський). Ви слушно нарікасте на це місцеве слово, але його вже і в Галичині потроху виводять із письменної мови. Літературна мова слова »позаяк« зовсім не вживає. Академічні словники не знають цього »позаяк«, не знає його й словник Б. Грінченка. Академічний «Рос.-укр. словник» III 411 рос. »потому чо« перекладає: »бо, тому що, тобо що, тим що, що«. Слова »позаяк« вживають ще ті, що літературну мову слабенько знають. Див. кіжче »тому«. Див. ще »Рідна Мова« ч. 5 ст. 183.

Прихильним, а не пристлонним (Др. А. Луцький). Слова »прихильник« літературна мова зовсім не знає, вживає тільки »прихильник«.

Скоріше, а не скорше (Др. А. Луцький). Українська літературна мова знає тільки скоріше, а місцевого західноукр. »скорше« не вживає.

Тільки (Л. Команівський). Літературна мова знає »тільки, скільки«, а форм »тілько, скілько« не вживає. Див. »Рідне Писання« § 163.

Тому (інж. Ф. Гай-Гаевський). Академічний «Рос.-укр. словник» III 430 рос. »потому« перекладає так: »тому, а тому, через те, тим, оттим, отже, так, то, от, для того«; рос. »потому то«; »тому то, тим то, тож то«; рос. »потому« III 411; »тим, оттим, тому, тобо, через те, то, ото«. Отже, оминати вираз »тому то« не слід.

Човен (Л. Команівський). Літературна мова вживає тільки форми човен, а човно — це форма місцева. Пор. в »Енеїді« Котляревського: На човен I 14. У човен сівиши 26. Човен легкий III 19. Човен одних III 20. М. Старицький, »Поезії« 1908 р.: Свій човен 92. Коцюбинський, Оповідання, 1903 р. т. I: Човен ліг б, Чорний човен б. Пісня: Пливо човен води повен. Рідше: човен, чавна. У множині: човні (не: човни).

Шановний (З. Туркович). Слово »шануватися« здавна відоме в нашій мові, повстало з нім. *schoenep* (добре з ким обходиться) і сильно в нас поширилось, пор. шана, пошана, шанобливий і т. ін. Пор. в »Месії« 1669 р. ст.: 1356: такъ належитъ шановати. Так само й »шановний« дуже давнє слово, вільно в нас уживається, напр. у М. Вовчка, »Народні Оповідання« 1862 р. т. II. 177: Двері розчиняє як батькові шановному. Всі академічні словники знають слово »шановний«. »Російсько-укр. словник« 1928 р. т. III ст. 425 рос. »почтенный« перекладає: »поважний, шановний, почесний, почтивий, статечний, гідний, достойний«. Див. ще »Рідну Мову« ч. 4 ст. 113-118, бо може »шановний« прийшло до нас через мову польську.

Яблуко, яблуня (Л. Команівський). У літературній мові зовсім уже защепилися форми »яблуко, яблучко, яблуня, яблунька, яблуневий, яблучний« і т. ін., до масно у зам. о. З давнього *шлако*, *шлако*, *шленъ*. З *блако* повстала ще одна форма »яблоко«, часом уживається і в мові літературній. Див. »Рідна Мова« ч. 4 ст. 120. Див. ще »Рідне Писання« § 13.

№ слів на -ар (о. Дм. Йосифович). Так, у нас

дуже плутають форми № слів на -ар. Звичайно ці слова (коли з давніх на -аръ, родовий на -ря) в називному множині мають -рі (особливо під наголосом), напр.: косарі, лікарі, багатирі і т. ін. Закінчуються № на -рі також (так наказує академічний правопис): комар, тягар, комисар, семинар, паламар, каламар, хабар, хоч в родовім вони мають -ра, в оруднім -ром. Від слова товар № буде товари, а від вечір — вечори. Див. »Рідне Писання« § 68.

Фура і дура (Ол. Глузко), фурман і хурман — це літературні форми; форми: »фіра, фірман« — місцеві зах. українські. Слова »фура, фурман« походять із нім. *Fuhrer, Fuhrmann*; пам'ятки XV ст. вже знають форму »фура«, напр. акт 1456 р.: отъ воза фурманского (»Akta grodzkie i ziemske« VII 230).

Чоловічий рід (суддя Яр. Марків). Академія Наук затвердила вживати »чоловічий« рід, а не архаїчне »мужеський«. Слова »чоловік, чоловічий« так сильно поширені в нас, що ліпше спрощі вживати »чоловічий« рід, а не »мужеський«.

Шкура (Ол. Глузко), »шкуратій, шкуряний, шкірництво« — це літературні форми; місцеві: »скіра, шкіра«; старослов. скіра, рідко скбра, чеське skora і skura, лит. skura. Праслово, відоме й без початкового с: »кора«. Т. Шевченко писав тільки »шкура«: Чия на вас шкура 250. Див. »Рідне Писання« § 13.

Щоб — щоб (багатьох). Літературна мова вживає »щоб«, а архаїчна зах. укр. форма »щоби« рідка. Цікаво, що в »Кобзарі« Т. Шевченка нема »щоби« ані одного разу, тут все »щоб«. Див. »Рідне Писання« § 255.

Український наголос (Українське Т-во »Запорожська Січ« у Монреалю). Вимова східноукраїнська і західноукраїнська дуже відрізняються одна від одної. Нема в цім нічого дивного: українська земля дуже велика, говірок у нашій мові надзвичайно багато, а до того що й жили ми не в одинакових культурно-історичних умовинах, а тому й не змогли ми витворити ані однієї літературної мови, ані однієї вимови, цебто - не стали ще закінченою Нацією. Добро Нації вимагає від нас якнайскорішого переведення до життя надзвичайно потрібного нам гасла: Для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис! У літературній вимові принято так називати: булава, діло, свобода, Шевченко-Шевченків-Шевченківське свято (в Галичині вимовляють по-місцевому: булава, діл, свобода, Шевченківське). Усі Словники Київської Академії Наук подають тільки таку вимову: діло, булава, свобода, Шевченківський. Не можна в літературній вимові брати на увагу всіх місцевих вимов, бо їх занадто багато (пор. ледве, ледві, ледви, ледво, ледва, а для літературного вживання вистачить і одної-двох, тому принято писати: ледве, рідше — ледва).

Давність поплутання зменшених форм на -ик і -ок. В Книзі Коронного Люблинського Трибуналу для Київського Воєводства т. 3 ст. 96, в справі 1598 р. архімандрита Печерського Никифора Тура, знаходимо: »млynnikъ ихъ« і »млynokъ ормъянъский«. Уже в 1598 р., як бачимо, на маленького млина кажуть: млиник і млинок,

Відділівні прикметники на -ний (Проф. І. Шевченко). Відділівні прикметники, що не загубили ще ясного відтінку дії, звичайно не закінчуються на -ний, а тільки на -ний. Такі прикметники, як: незабутній, заробітній, майбутній, старожитній і т. ін. відтінок дії зовсім уже втратили (доповнення до ст. 210 «Р. М»). Див. «Рідне Писання» § 128.

Від Редакції й Адміністрації. Різне.

Неопублікована праця про укр. наголос. Д-р Володимир Охримович, відомий галицький правник і громадський діяч, що вмер 1931 р., надрукував був 1899 р. у «Записках Н. Тов. Ш» т. XXXV—XXXVI початок своєї цінної праці: «Про наголос в українсько-руській мові»; праця не була докінчена, і тільки в СХХХІІІ т. тих же «Записок» покійний помістив статтю: «Про виголос і наголос слова Україна». Інтерпелював я тоді покійного вченого, що діється з дальшою частиною його основної роботи про наголос, — д-р Охримович відповів мені, що має ввесь матеріал, уложеній систематично, але не знаходить часу, щоб його остаточно зредагувати. Пізніше довга хвороба і врешті смерть не дозволили появитися цій фундаментальній праці. Може б'єт з мово-знатців зацікавився цією темою і вратув ті цінні матеріали від забуття? I. Кр-ч.

«Рідне Писання», ч. I: Український правопис і основи літературної мови, 146 ст., ціна 1 зл. (20 ам. цент.). Підручна книжка для школи, а також для житку широкого громадянства. Вийшла, як 2-ге число «Бібліотеки Рідної Мови» й розіслана всім передплатникам «Рідної Мови». Осіб, що не прислали за неї 1 зл., просимо зробити це якнайскоріше. Усіх Прихильників Рідної Мови просимо ширити цю книжку поміж нашим громадянством. Виписувати її можна від Адміністрації «Рідної Мови» (додаючи 25 гр. поштового; хто виписує п'ять примірників або більше, поштового не платить) або від усіх книгарень.

«Бібліотека Рідної Мови», науково-популярний квартальник, видає Проф. Др. Іван Огієнко. Входить 4 книжки річно, річна передплата 3 зл., за границею 5 зл. (0·50 зол. дол.). Уже вийшли: ч. 1: Вчімося рідної мови, 24 ст.; ч. 2: «Рідне Писання», ч. I: Український правопис і основи літературної мови, 146 ст. Редакція й Адміністрація: Warszawa, ul. Stalowa 25 т. 10, чекове конто П.К.О. 27110.

«Фонд Рідної Мови». Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на «Фонд Рідної Мови»: П. Кириляк із Дичок 5 зл., Судя

Туба—труба—сурма. »Діло« ч. 163 за 1933 р. пише: «Доручав свої тубі Комінтернові ставити проблему. Літературна наша мова слова «туба» (лат. tuba, часте в мові польській) не знає, звичайно вживавася праслов'янської позички з германського «труба» (давньонім. trumbā, староц. сл. трухъ, італ. tromba) або «сурма» (з турецького surna сопілка).

Ф. Коковський із Сянока 3 зл., А. Коваль із Калішу 2 зл., о. М. Березюк із Ясемова Горішнього 1 зл., Проф. Др. А. Грановський із Minnesota 6 зл., Філія «Т-ва Прихильників Мистецтва» в Бучачу 5 зл. А разом — 22 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на «Фонд Рідної Мови» широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в одинадцятому числі.

Зміна адреси. За зміну адреси просимо прислати 30 гр.

Оправа для «Рідної Мови». Уже можна виписувати від Адміністрації «Рідної Мови» мистецьку оправу для I річника «Рідної Мови», на чч. 1—2. Оправа з англійського полотна, з золотими написами. Ціна оправі 1 зл., з пересилкою 1·25 зл.

Нові книжки, надіслані до Редакції. Роман Купчинський: У зворах Бескиду. Повість зі стрілецького життя. Львів, 1933 р., 176 ст. Видання «Червоної Калинік». — Ілько Борщак — Рене Мартель: Іван Mazepa, життя й порви великого гетьмана, Львів, 1933, 179 ст., накладом «Червоної Калинік». — «Українська Бібліотека», накладом Івана Тиктора, Львів, 1933 р., ч. 6: Сергій Даушків: Опанас Тятіва, історичне оповідання, 127 ст., ч. 7: Осип Турянський: Син землі, частина I, 127 ст. — Іван Зубенко: Маруся Орлівна, образки з Великої України, Коломия, 1933 р., 32 ст., ц. 30 сот. — Ілько Гаврилюк: Незабутній, пам'яти Івана Липи, Каліш 1926 р., 39 ст., В темну далечінь, оповідання, Чернівці, 1929, 24 ст.; Наболілі душі, повість, Чернівці, 1929 р., 112 ст.; Тернистим шляхом, Чернівці, 1929 р., 73 ст.; Вслетень духа, пам'яти Симона Петлюри, Чернівці, 38 ст.; З часів боротьби, Каліш, 1931, 40 ст. — Амуд Аз: Невидима Сила, Чернівці, 1933, 16 ст. — Ярослав Гашек: Пригоди доброго вояка Швейка в світовій війні, на укр. мову переложив М. Зорко, Львів, 1933 р., 160 ст.

ЗМІСТ 10-го ЧИСЛА «РІДНОЇ МОВИ»: І. Огієнко: Історичний словник української мови. В. Лев: Про мову Шевченка. Й. Шемлій: Огоновський як філолог. Д-р Іван Крип'якевич: Мовні статті у львівськім «Ділі» 1881-1905 рр. Г. Ільїнський: Походження українських слів. 10: штани. Ів. Огієнко: Апостроф. М. Дерев'янко: Спогад про Термінологічну Комісію Міністерства Шляхів у Києві. І. Огієнко: Почесне завдання «Союзу Українок». Чистота й правильність української мови, відповідь на запитання наших Читачів. Від Редакції й Адміністрації. Різне. — Адреса «Рідної Мови»: Warszawa, ul. Stalowa 25 т. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60; за границею 9 зл. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають «Рідну Мову» від 1. числа.